

Az orosz-ukrán háború hatása a globalizált világra

Tartalom

Bevezetés.....	3
1. Globalizáció	6
1.1 Oroszország bekapcsolódása a globalizációba	8
2. A háború menete	10
3. A bevezetett szankciók és hatásaik.	13
3.1 A szankciók első hullámai	13
3.2 Az energiaválság és hatásai	15
3.3 Az élelmezési válság és hatásai	20
4. Kérdések és dilemmák az ellenlépéseket illetően	22
4.1 A globális közvélemény és a szankciók kapcsolata	25
Összegzés	28
Forrásjegyzék.....	30

Bevezetés

A globalizált világ eddigi rövid történelmében kiemelt jelentőséggel bíró eseményt jelentett Vladimir Putyin televíziós bejelentése 2022. február 24-én moszkvai idő szerint reggel 5:30-kor, és a rögtön azután kezdődő orosz-ukrán fegyveres konfliktus. „Összhangban az ENSZ (Egyesült Nemzetek Szervezete) alapokmány VII. fejezetének 51-ik cikkével, az Orosz Szövetségi Tanács engedélyével, és a szövetségi közgyűlés által február 22-én ratifikált, a Donyecki Népköztársasággal és a Luhanszki Népköztársasággal kötött barátsági és kölcsönös segítségnyújtási szerződést végrehajtva úgy döntöttem, hogy különleges katonai műveleteket hajtok végre” (Transcript: Vladimir Putin’s..., 2022) – mondta Putyin. „Hadijogot vezettünk be Ukrajna egész területén” (Zelenski introduces martial..., 2022) – mondta videóüzenetében Volodimir Zelenszkij ukrán elnök a támadás reggelén. A nyugat válasza sem váratott magára sokáig, az inváziót elítélték, és a már szakadár népköztársaságok elismerése után életbe léptetett limitált szankciók után – amelyek elsősorban orosz bankokat és személyeket kívántak elvágni a nemzetközi pénzügyi piactól, továbbá az Északi Áramlat 2 projekt befagyasztása –, Joe Biden, az Egyesült Államok elnöke további szankciókat jelentett be, beleértve szankciókat Oroszország négy fő állami bankjára és exporttilalmat technológiai javakra. „Becsléseink szerint a szankciók több mint felére fogják csökkenteni Oroszország high-tech importját, csapást fognak mérni a haderő modernizációs képességére, degradálni fogják a légiiparukat ideértve az űrprogramjukat, megnehezítik, hogy hajókat építsenek, lecsökkentve a képességüket a gazdasági versengésben, és jelentős ütést mér Putyin hosszútávú stratégiai ambícióira” (Overly, 2022) – jelentette ki Biden egy sajtótájékoztató keretein belül, valamint reményét fejezte ki, hogy szövetségesei hasonlóképpen fognak tenni. Ezeken felül az Egyesült Államok, és a NATO (North Atlantic Treaty Organisation, avagy Észak-atlanti Szerződés Szervezete) is több száz millió amerikai dollár értékű katonai segélyszállítmányokat jelentett be Ukrajna számára – ami elsősorban muníciót, tank- és léghárító rakétákat jelentett –, és amelyek az Oroszország és a nyugat közötti egyre rosszabb kapcsolatot tovább rontották (Russian FM asks..., 2022) A nyugati vezetők lépései egyértelmű üzenetet küldtek Moszkvának, miszerint a szankciók feloldása érdekében csökkenteniük kell a katonai agressziót.

Amíg nyugaton mind az állami vezetők, mind a közvélemény Ukrajna mellett erős kiállást, Oroszország ellen további szankciók kilátásba helyezését követelték, addig keleten, illetve az Oroszországgal jó viszonyt ápoló államokban a helyzet közel sem volt azonos. Az

Oroszországgal barátságban álló két NATO tagállam, Magyarország és Törökország ugyan az invázió hallatán hamar felajánlották a „békítést”, azaz, hogy az ő területükön béketárgyalásokat tartanak a két hadviselő fél között, de csak jóval később ítélték el az offenzívát, és a szankciók bevezetésére is nehezebben lehetett őket meggyőzni (Natress, 2022). Amíg előbbi aggodását fejezte ki az energiahordozókra való importszankciókkal kapcsolatban, mivel Magyarország kitettsége az orosz kőolajra és földgázra jelentős (ami miatt felmentést is kapott ezen erőforrásokra való importszankciók kiterjesztésére) (Abnett – Strupczewski – Melander, 2022), addig Törökország sokáig vonakodott a Boszporusz hadihajók előtti lezárásától. Oroszország és Putyin legfőbb szövetségese, Kína Hszi Csin-ping vezényletével máig nem volt hajlandó elítélni az orosz támadást, és szankciókat kivetni Oroszországra, és ugyanígy tesz India is, amely ország már a hidegháború óta fontos stratégiai partnere az orosz államnak, mi több, ezen két ország még tovább növelte az energiahordozó-importját, ezzel javítva Oroszország pozícióját a szénhidrogének piacán, csökkentve az Oroszországra terhelődő izolációs nyomást, amit a nyugati szankciók tartanak fenn (Menon, 2022).

Az eddigi jelek szerint a háború tartós elhúzódása várható, ami mind-két háborús felet és a világ jelentős részét is kemény kihívások elé állítja, köszönhetően a világban végbemenő globalizációs folyamatoknak. Oroszország fontos szerepet tölt be a világgazdaságban – elsősorban az energiaháányban küszködő európai gazdaságok számára –, mint energiahordozó exportőr. Az orosz olaj és földgáz kiesése a nemzetközi piacokról övön aluli ütést mér Európára, ami az így egyre közeledő energiaválságot, és az ebből keletkező magas inflációt csak nagyon nehezen tudja csillapítani, és akár recesszióba is taszíthatja Európa gazdaságát (Cable, 2022), amelynek egyes szektorait a 3 évvel ezelőtt kezdődő COVID-19 járvány is megtépázta. Komoly problémát jelent továbbá, hogy mind Ukrajna, mind Oroszország gabonaexportjának akadozása súlyos következményekkel járhat Afrika számára, amely élelem ellátásának túlnyomó részéért az említett két ország felelős, és egy esetleges éhínség további európai célú migrációs hullámok elindítását is eredményezheti (EU preparing for..., 2022), ami további terhet rakhat az európai szociális ellátórendszerekre, amelyek már most is nyomás alatt vannak az Ukrajnából befogadott menekültek miatt.

A fentiek alapján dolgozatomban azokat a gazdasági és politikai tényezőket vizsgálom, amelyek az orosz-ukrán háború következtében hatással lehetnek a jelenlegi globalizációs berendezkedésre, illetve a globalizáció és a háború miatt jelentkező energiaválság, valamint élelmezési válság közötti összefüggéseket kutatom.

Először a globalizációval kapcsolatos általános álláspontokat ismertetem, kifejtve a globalizáció főbb előnyeit és hátrányait, kitekintéssel arra, hogy Oroszországra a globalizáció

milyen hatással volt. Ezután a háborús folyamatok, valamint az arra válaszul érkező szankciók következtében kialakuló energia-, és élelmezési válság jelentőségét részletezem a globális – elsősorban az európai – ellátóláncok kontextusában, figyelembe véve a nemzetközi közvélemény, és morál szerepét is.

Ezen problémákról kiemelt fontosságú a diskurzus, ugyanis az európai kontinensen olyan háború a második világháború óta nem alakult ki, ahol egy gazdasági és katonai nagyhatalom területfoglalási ambíciók által vezérelve támadott rá egy másik államra, és ez az esemény merőben befolyásolhatja a jelenlegi politikai és gazdasági berendezkedést szerte a világon.

1. Globalizáció

A globalizálódás folyamata nem csak gazdasági jellegű, hanem ennek a folyamatnak komoly társadalmi, politikai és kulturális vonatkozásai is vannak, és magát a globalizációs folyamatok lényegét is a különböző társadalomtudományi ágak, és még az ágakon belül is másképp értelmezik. (Walters,1995) Általánosságban elmondható, hogy globalizáció alatt a világ gazdaságainak, kultúráinak és népességeinek egyre szorosabb, egymástól kölcsönösen egyre inkább függő összefonódását értjük a nemzetközi kereskedelmi, technológiai, és információáramlat által. Ugyan a nemzetközi kapcsolatok és kereskedelem már több évszázada jelen van történelmünkben, a globalizáció a második világháború után vált jelentős mértékű tényezővé a világgazdaságban, köszönhetően a létrejövő vámunióknak (pl.: az EGK létrejötte 1957-ben), nemzetközi szervezeteknek (pl. az ENSZ), és nemzetközi szerződéseknek (GATT (General Agreement on Tariffs and Trade, vagyis az Általános Vám- és Kereskedelmi egyezmény) 1947-es létrejötte) is. Ezen szervezetek létrejöttében nagy szerepe volt az ebben a korszakban domináns liberális gazdaságpolitikai irányzatnak. Természetesen ez leginkább a nyugati, demokratikus berendezkedésű államokban volt jellemző, ezzel szemben a Szovjetunióban, a keleti blokkban, és más kommunista vezetésű államokban (Kína ez alól kivétel) tervgazdaság folyt, amely megakadályozta a piaci liberalizációt, és ezáltal a globalizációt is lassította. Maga a globalizáció mint terminus az 1990-es évektől lett egyre népszerűbb, miután a hidegháború és a bipoláris világrend megszűnésével az Egyesült Államok vezetésével egy unipoláris, dollár alapú világgazdaság jöhetett létre, amely lebontotta a gátakat a korábban említett áramlatok előtt, és azoknak a történelem során az eddigi legnagyobb szabadságot szolgáltatva.

Az elmúlt 10 évben elmondható, hogy a globalizáció üteme különösen az internet, a technológia fejlődésének, és az emberiség minél szélesebb köreiben való elterjedése következtében felgyorsult. Elsősorban az információáramlás gyorsaságában történt jelentős áttörés, a közösségi médiák és az internetes hírközlő portálok elterjedésével a világban zajló fontos történések akár percek alatt eljutnak az emberiség nagy részéhez. Az információ áramlásával párhuzamban a felmérések és a közvéleménykutatások gyorsasága és jelentősége is alaposan felértékelődött, mind a politika, mind a gazdasági társaságok számára fontos eszközzé váltak ezek, köszönhetően annak, hogy a publikum véleményének ismeretében stratégiájukat és kínálataikat a jelenlegi trendekhez és közhangulathoz tudják igazítani.

A globalizációnak is vannak természetesen pozitív és negatív oldalai is, amelyek egy adott ország vagy személyek politikai beállítottságától függően változhatnak. Általánosságban a legfőbb pozitívumként felsorolható szempontok:

- a termékek és szolgáltatások körének kiszélesedése a fogyasztók számára, amely a választék bővülése;
- mind a multi- és transznacionális vállalatoknak, mind az elmaradottabb országoknak kecsegtető befektetési lehetőséget nyújt, és ezáltal a gazdasági erő növekedése;
- interkulturális kapcsolatok létrejötte és elmélyülése, az azonos érdekek miatt a nemzetközi béke és biztonság könnyebb szavatolása;
- valamint az információ és a technológia szabad áramlása (Aslam et al., 2019).

Ezzel szemben a globalizáció ellen legfőképp olyan érvek szólnak, mint:

- gazdasági háttérű migráció felerősödése, miáltal az adott ország munkavállalói elveszíthetik munkahelyüket a szegényebb országból érkező, akár alacsonyabb bérekért is dolgozni hajlandó munkásokkal szemben;
- a multi- és transznacionális vállalatok profitéhsége és a gazdasági szempontok dominanciája következtében olyan fontos területek sérülhetnek, mint a dolgozói és emberi jogok, vagy a természetvédelem;
- a globalizáció által kialakuló multikulturalizmus és miatt a helyi tradíciók háttérbe szorulása;
- a multi- és transznacionális vállalatok túl nagyra növvő befolyása és hatalma, a nagyvállalati lobby-k túlzott szerepe a döntéshozatalokban, és ezáltal az államok szuverenitásának csökkenése;
- túlzott függőség egymástól, bizonyos negatív gazdasági tényezők hatásai gyorsabban terjednek, illetve nehezebb őket megállítani és orvosolni (Trezise, 1974).

A 2020. év elejétől 2021. év végéig terjedő koronavírus járvány tökéletes példát szolgáltatott a globalizációs rendszer törékenységére. A 2019 év végén Kínából terjedő vírus komolyan érintett több szektort is, például – az állami egészségügyi ellátórendszereken kívül – a globális turizmust és a kereskedelmet is, miután 2020-ra az egész világra áttért. Mivel a járvány terjedésének ütemét csak karanténnal és a közösségi tevékenységek korlátozásával lehetett lassítani, a vendéglátóipari vállalkozások mellett, több gyártótevékenységet folytató vállalat is időszakosan leállásokra kényszerült. Ezen folyamatok egyik legjobb példája az a globális chiphiány, amelyben a COVID-19 pandémia ideje alatt a félvezetők iránt jóval nagyobb kereslet alakult ki, mint amennyire ezen félvezetők gyártásával foglalkozó gigavállalatok – mint

a TSMC (Taiwan Semiconductor Manufacturing Company, avagy Tajvani Félvezető-gyártó Vállalat) vagy a Samsung – a piacot képesek voltak kielégíteni, és ennek következtében az egész világon hiány alakult ki olyan számítástechnikai termékekből, mint a telekommunikációs, vagy egyéb dolgok gyártását lehetővé tevő eszközök. A COVID járvány jelentős megtorpanásra kényszerítette a világ gazdaságot, amely sokk teljes mértékű kiheverésére a 2022 februárjában kezdődő orosz-ukrán konfliktus egyértelműen nem adott elég időt, és ezáltal a háború hatásai is felerősödnek.

1.1 Oroszország bekapcsolódása a globalizációba

A Szovjetunió szétesése után Oroszország is egyre intenzívebben kezdett bekapcsolódni a globalizációba. Bizonyos szinten már a szovjet időkben beindult a globalizáció a Mihail Gorbacsov által 1985-ben meghirdetett peresztrojka programjának következtében, ami elsősorban gazdasági és társadalmi reformokat jelentett. Ennek legnyilvánvalóbb jele az első moszkvai McDonald's gyorsétterem nyitása volt 1990-ben. A szétesés után Boris Jelcin elnöksége alatt aztán a volt szovjet vállalatok széleskörű privatizációja vette kezdetét, aminek következtében rövid idő alatt egy szűk nagytőkés réteg alakult ki, akik elsősorban orosz olajvállalatokból szereztek tulajdonjogot, őket oligarchákat nevezzük. A vállalatok bevételeiből ezek a személyek egyszerre szereztek komoly vagyont és nemzetközi befolyást maguknak – amely vagyont elköltésük leginkább nyugaton végezték, a leghíresebb eset amikor Roman Abramovics 2003-ban 200 millió amerikai dollár értékben megvásárolta a londoni Chelsea FC futballklubját, illetve piacot az orosz olajnak. Vladimir Putyin hatalomra jutása után az orosz állam hozzáállása az oligarcháihoz jelentősen megváltozott, és Putyin az oligarchák vagyonát és üzleteit függővé tette az orosz állami érdekektől, azaz bizonyos döntések és üzletkötések inkább a Putyin által megszabott államérdeket, mintsem pusztán a vállalatok üzleti érdekeit szolgálták ki. Aki ezt megtagadta vagy kritizálta, az vagy elmenekült vagy nagyon hamar bíróság elé állt, és elítélték, szélsőséges esetekben ismeretlen okok miatt elhalálozott (Walker, 2014). Néhányan közülük már a Krím-félsziget annexiója után beutazási szankciók alá estek.

Egy nagyon fontos vállalat a Gazprom, amely gáz kitermeléssel és értékesítéssel foglalkozik, amelyet 1989-ben még maga a szovjet állam alapított, és amiben ma is az orosz állam valamivel több mint 50%-ban tulajdonrészrel rendelkezik. Putyin első elnöksége alatt ezt a vállalatot is jobban az állam függése alá vonta, és a már meglévő állami részesedés segítségével menesztette a cég korábbi két vezetőjét, és saját embereit, Alexey Millert, és Dmitry Medvegyevet ültette vezető pozíciókba, és aláírta azt a törvényt 2006-ban, amivel a Gazprom kizárólagos jogot

szerzett az orosz gáz exportjára. A cég kihasználta Európa –főként a volt keleti blokk országainak – energiaforrás hiányát, több beruházást és leányvállalatot hozott létre, továbbá más olaj- és gázipari vállalatokból vásárolt részvényeket, amelyek következtében az európai gázpiacon monopolhelyzet közelébe került, a bevételeinek 40%-át 2014-ben Európából szerezte (Foy, 2018), továbbá 2015-ben a világ legnagyobb energiahordozó exportőrévé vált. A Krím-félsziget elcsatolása utáni szankciók a Gazpromot és anyavállalatait is érintették, de ezen a szankciók volumene korán sem volt olyan mértékű, mint amilyenek a 2022 februári invázió után érték Oroszországot, és a Gazpromot.

A Szovjetunió felbomlása után az orosz törekvések kiterjedtek az ország technikai modernizációjára is – ami a hidegháborúnak köszönhetően az egyik legelmaradottabb szektorrá vált – de ez is inkább a hadsereg, mintsem a lakosság felzárkóztatására irányult. A 1994-től 1996-ig tartó első csecsen háború – ahol a csecsenek az internetet által nyújtott lehetőségeket kreatívan kihasználva szereztek maguknak támogatottságot, egyidejűleg az ellenfelet demoralizálva – tanító jelleggel hatott az orosz haderőre az információs hadviselés területén, és ezáltal a 2000-es évektől az információs hadtér kiemelten fontossá vált. A 2008-as orosz-georgiai háború már a kibertérben maga a fegyveres hadviselés előtt elkezdődött, amikor a georgiai kormány weboldalait, blogokat és a médiát is támadások érték. Ezt követően a lakosság félreinformálása, az az dezinformálás következett. (Fekete – Sipos, 2017) A kibertámadások és a dezinformáció nagyon hamar az orosz állam egyik specialitásává vált, amelynek egyik legkiválóbb példája a 2016-os amerikai választások befolyásolása volt, ahol Donald Trump malmára hajtva a vizet, Hillary Clinton esélyei kárára különböző közösségimédia felületeken hamis profilok terjesztettek dezinformációt. A Hírszerző közösség jelentése alapján ezt az akciót maga Vladimir Putyin rendelte el (Abrams, 2019).

2. A háború menete

Annak érdekében, hogy a háború, illetve az arra válaszként született szankciók hatásait vizsgálhassuk, először érdemes tisztában lenni a háború eddig megtörtént konkrét fázisaival, ugyanis ezen fázisok összhangban állnak a szankciós válaszokkal.

A két ország közötti nyílt konfrontáció előkészületei már előző év, azaz 2021 novemberében láthatóak voltak. Több műholdkép is nyilvánosságra került, amelyeken az invázió első jelei – az orosz sereg, illetve annak eszközeinek egyre nagyobb mértékben való felhalmozása az orosz ukrán határon, illetve az annektált Krím-félszigeten – önmagában sokkolta a közvéleményt, de ez a sokk nem öltött akkora méreteket, mint amekkora sokkot Nancy Pelosi amerikai házelnök látogatása gerjesztett Tajvanon, köszönhetően annak, hogy az orosz sereg az elmúlt néhány évben többször hadgyakorlatokat tartott annak érdekében, hogy az éppen folyó nemzetközi tárgyalásokon jobb feltételek kialkudására legyen képes. A különbséget az jelentette, hogy ezúttal a hadgyakorlatnak nem volt vége, illetve, hogy a hadsereg felhalmozódása már az Oroszországgal közeli szövetséges Fehéroroszország ukrán határán is jelentős volt, ami arra engedte következtetni az elemzőket, hogy Oroszország akár Kijevet is célba veheti északról. Az amerikai és brit hírszerzés többször is figyelmeztetett, hogy az invázió veszélye igenis valós, de az ukrán vezetés bízva abban, hogy a diplomáciai erőfeszítések – amelyek ekkora már átmentek lehetséges szankciókkal való fenyegetések hadába – sikeresek lesznek, illetve, hogy az orosz vezetés ismételten csak blöfföl, nem tett valós védelmi előkészületeket, ezáltal teljesen váratlanul érte az országot a február 24-én hajnalban becsapódó orosz rakéták moraja.

Az orosz inváziós célok a háború első óráiban tisztává váltak: a Fehéroroszországból észak irányából támadó hadseregcsoportnak fő feladata Kijev elfoglalása, és az ukrán kormány megdöntése volt, keleten a két szakadár területről, illetve a közvetlenül Ukrajnával határos területekről indulva kell megütköznie a kelet-Ukrajnában állomásozó ukrán sereggel, és nyugat felé nyomnia azt, délről pedig a Krím félszigetről keleti és nyugati irányban a Fekete-tenger partvidékén lévő területeket kell meghódítani, ezáltal szárazföldi összeköttetést létesíteni a szakadár területek és a Krím félsziget, valamint a Krím-félsziget és a szakadár moldovai terület, a Dnyeszter Menti Köztársaság között, mindeközben az orosz légierő megsemmisítő csapást mér az ukránok légierőjére. Célt volt továbbá Ukrajna energiainfrastruktúrájának elfoglalása is, amely elsősorban atomerőműveket jelentett, a nemzetközi közvélemény nagy ijedtségére. Amíg a legutóbbi fronton szinte minden a terv szerint haladt – ugyan nyugati irányban csupán Herszonig voltak képesek előre nyomulni, viszont kelet felé létrejött a szárazföldi folyosó, az egyedüli komolyabb ellenállást Mariupol városának bevételé jelentette –, addig északon

Kijevet, keleten Harkivot nagy veszteségek ellenére sem sikerült bevenni, illetve az orosz haderő sem volt képes teljes mértékben semlegesíteni az ukrán légierőt. A veszteségek okát az képezte, hogy az olykor több kilométeres hosszúságú orosz hadoszlopok ellátásának megszervezése hiányos volt, és a már háború előtt érkező nyugati fegyverek komoly károkat voltak képesek okozni az orosz támadás ékét jelentő tankoknak, és egyéb páncélozott harci járműveknek, illetve az a stratégiai felfogás miszerint motorizált hadoszlopokkal való mély behatolás az ellenséges területekre a légierő támogatásával gyors győzelemhez vezet. Ez a taktika a 21. század háborúinak alapját képezte, viszont egy másik hasonlóan modern fegyverekkel rendelkező ország esetében ez meglehetősen kockázatos és felelőtlen (Brown, 2022).

A háború második szakaszát is az orosz kezdeményezés határozta meg, ezúttal viszont sokkal szerényebb célokkal, ami a még ukrán kézen lévő Donyeck és Luhanszk megye területeinek „felszabadítását” jelentette. Az orosz hadivezetés felhasználva a nehéztüzérség nyújtotta jelentős erőfölényt sokkal metodikusabb hozzáállást választott, amivel az ukrán ellenfél nem tudta felvenni a versenyt, és a súlyos veszteségek elkerülése érdekében kénytelen volt kivonulni Luhanszk megyéből. Donyeck megyében már az ukrán haderő képes volt elegendő ellenállást kifejteni, hogy az orosz előre nyomulást megakadályozzák, mi több ellentámadásba is képesek voltak átfordulni (Ukraine Battles Russian..., 2022).

A háború harmadik, máig folyó szakaszát már az ukránok harctéri sikerei jellemzik. Már kora nyártól az ukrán katonai vezetés, egy nagy erőjű, a déli területek felszabadítására irányuló ellentámadás lehetőségét lebegtette meg a világsajtóban, amelyekhez a nyugattól kapott hadieszközöket használná segítségül. Végül az ellentámadás csak ősszel, és dél helyett leginkább észak-keleten kezdődött el, ezáltal teljesen váratlanul érve az orosz haderőt, és napok alatt jelentős méretű területeket sikerült visszahódítani (azt mindenképp érdemes megemlíteni, hogy az offenzíva sikerességéhez nagyban hozzájárult az az intelligencia is, amelyet a nyugati felderítés, elsősorban a drónok juttattak az ukránok rendelkezésére, és ami akár komoly kérdéseket is felvethet, miszerint a nyugati hatalmak valójában mennyire is vesznek részt a háborúban), továbbá az elmúlt időben az ukrán haderő több olyan célpont ellen sikeres támadást is véghez vitt, amelyek mélyen az oroszok által elfoglalt területeken helyezkednek el (ilyen lehet például a Krím-félszigetet Oroszországgal összekötő kercsi híd megrongálása is, habár ezt maguk az oroszok is végrehajthatták annak érdekében, hogy ezt az incidenst ürügyként felhasználva más ukrán célpontokat is támadás alá vehessenek) (Beaumont – Graham-Harrison, 2022).

Ezen tendencia, miszerint az ukránok egyre jobb pozícióba kerülnek a harctéren egyaránt pozitívum és negatívum is. Pozitívum, mivel ez akár a háború végét is jelentheti, viszont negatívum is egyben, mivel ez az orosz hadi vezetést akár felhergelheti, és ezáltal olyan eszközökhöz is nyúlhat, mint a stratégiai atomfegyverek, amely a háború még ennél is további eskalációjához is vezethet, mi több olyan fenyegetéseket is lehetett hallani a nyugat részéről, ami arra enged következtetni, hogy akármilyen atomfegyver bevetése Ukrajnában akár közvetlen fegyveres konfrontációt alakíthat ki Oroszország, és a NATO között (US warns of..., 2022).

Jelen helyzetben úgy tűnik, hogy Ukrajnához hasonlóan Oroszországnak a háború sikeres folytatása érdekében is fegyverekre van szüksége. Ebben elsősorban Irán, Kína, és Észak-Korea segítségére lelt, amíg előbbi kamikaze-drónjait Oroszország sikeresen használja fel az ukrán kritikus infrastruktúra megrongálására, addig legutóbbi rakéta-arzenáljához való valamilyen szintű hozzáférése adhat új lendületet az orosz hadigépezetnek.

3. A bevezetett szankciók és hatásaik

3.1 A szankciók első hullámai

Már a Krím-félsziget 2014-es megszállása óta több ország – és olyan nemzetközi szervezet, mint például az Európai Unió – több hullámban különböző szankciókat vetett ki Oroszországgal szemben, így dolgozatomban csak azokat a szankciókat veszem figyelembe, amelyek az Ukrajna és Oroszország között kialakult nyílt háború óta, illetve azt közvetlenül megelőzően lettek bevezetve, illetve amelyek Oroszországra tett hatása a jelentősebb, és amelyek következményei a szankciókat bevezető országok számára súlyosabbnak bizonyulnak, ezek elsősorban az Egyesült Államok, az EU tagországok, és Nagy-Britannia által bevezetett szankciókat jelentik. Ezen szankciók kiterjednek különböző áruk és termékek importjára és exportjára, orosz pénzügyi intézményekre, valamint állami és magánszemélyekre.

Ahogy fentebb már említettem a szankciók kidolgozása, valamint egyes szankciók bevezetése már a két ország közötti nyílt konfliktus kialakulása előtt megkezdődött. Az első szankciók február 21-től vannak érvényben, miután Putyin elrendelte seregének bevonulását a szakadár Luhanszki és Donyeck-i Népköztársaság területére. Ezen szankciók magukba foglalják az USA (United States of America, avagy Amerikai Egyesült Államok) által bevezetett export- és importtilalmakat, valamint a befektetések leállítást a régióban, illetve az Európai Bizottság által további öt személy hozzáadását ahhoz a listához, amelyben különböző személyek vagyona már a krími megszállás óta befagyasztás alá esik, és az EU területéről ki vannak tiltva. A következő két napban, azaz február 22-én és 23-án további oligarchák vagyonainak befagyasztása, a két korábban említett szakadár területekről való import, és az oda irányuló export betiltása került sorra, viszont megjelent új tételként az orosz bankok tőkéjének befagyasztása is, az USA pedig további szankciókat vezetett be két állami – az orosz védelmi infrastruktúra tevékenységében kritikus – orosz pénzintézet a VEB (Vnesheconombank) és a PSB (Promsvyazbank) ellen, továbbá Nagy-Britannia is öt orosz pénzintézet vagyonát fagyasztotta be. Ezen szankciók már jelentős terhet jelentenek az oroszok számára, ugyanis ezek a pénzintézetek nem képesek tovább a globális pénzpiacon tevékenykedni, ezáltal jelentős mennyiségű pénzeszköz válik használhatatlanná, és esik ki az orosz állam bevételeiből. Február 22-én Olaf Scholz német kancellár az Északi Áramlat 2 nevet viselő projekt leállítását jelentette be, ezáltal megjelent egy olyan szankció is, amely növelni kívánta az Oroszországból érkező földgáz mennyiségét. Ennek a beruházásnak a leállítása is jelzésértékű – ugyanis maga a vezeték ugyan 2021 folyamán elkészült, de nem állt szolgálatba a háború előtt –, hogy bizonyos esetekben az európai hatalmak a földgáz- és kőolajimporthoz sem félnek hozzányúlni, amelyre

az európai gazdaság energiautánpótlása oly nagyvonalakban támaszkodik. Ezen szankciók hatásai ugyan még nem jelentenek komolyabb problémát sem Oroszország, sem a világ gazdaság számára, de abból a szempontból mindenképp jelentősek, hogy kijelölték azt a szankciós irányvonalat, amely a háború eskalációja esetén a továbbiakban várható, és ez talán egy rövid felkészülési időt is adhatott Oroszországnak, a vele szorosan kapcsolatban álló oligarcháknak, és legközelebbi szövetségeseinek.

Az első szankciós nagyhágyú az orosz invázió első napjaiban kerültek bevetésre. Rögtön az invázió napján az USA és Nagy-Britannia további orosz bankok tőkéjének befagyasztását, valamint olyan kulcsfontosságú technológia termékek Oroszországba irányuló exporttilalmát vezették be, mint a félvezetők, komputer, telekommunikációs és információs eszközök, valamint lézerek és szenzorok. A következő nap az Európai Unió is így tett. Ezen szankciók hatása a nyugati technológiai-iparra elenyésző, az orosz technológiai fejlődésre, valamint az orosz hadi modernizációra komoly hatásokat fejtenek ki, amely ugyan a nyugat számára egyértelmű sikert nem feltétlenül jelenthet. Oroszország a szankciók által kiesett technológiai termékek pótlását keletről, elsősorban Kína – és valamilyen szinten talán India – irányából keresheti. Ez a két ország a mai napig nem ítélte el az inváziót, és a közelmúltban fontos gazdasági és stratégiai partnerekké váltak. Kijelenthető ugyan, hogy ezen két ország nem képes teljes mértékben kiszolgálni Oroszország keresletét, de az ezáltal még tovább elmélyülő gazdasági együttműködés javítja Kína világ gazdaságban elfoglalt pozícióját az Egyesült Államokkal szemben (Kusa, 2022).

Március 1-jén az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Kanada és az Európai Unió megegyeztek egymással, miszerint hét orosz bankot kizárnak a SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication, avagy Nemzetközi Bankközi Pénzügyi Telekommunikációs Társaság) rendszeréből, amely pénzügyileg szinte teljesen izolálja Oroszországot, ugyanis enélkül a bankközi átutalások sokkal pénz- és időigényesebbek lettek, és ezáltal a kizárásban érintett pénzintézetek összes ebből származó bevétele kárba vész. Ezzel a fajta szankcióval a nyugati hatalmak már Krím megszállása óta fenyegetődtek, ennek tudatában Oroszország már elkezdte fejleszteni a saját SWIFT-hez hasonló rendszerét, az SPFS-t (Sistema peredachi finansovykh soobscheniy, avagy átutalási és pénzügyi üzenetek rendszere), valamint a kínai CIPS (Cross-Border Interbank Payment System, avagy határokon átnyúló bankközi fizetési rendszer) rendszerre való csatlakozáson dolgozik, amely rendszerben a fizetések yenben történnek. Oroszország kizárása a SWIFT rendszeréből ugyan felettébb hatásos, mégis olyan komoly veszélyeket rejt magában, mint Oroszország fizetőkép telensége, amely magával ránthatja az európai energiaexport megszűnését, vagy az országok egy másik, SWIFT-hez

hasonló rendszerre való nagyvonalú átállását, ami a dollár hegemoniájának megszűnését jelentené a nemzetközi pénzügyi rendszerben. Ezen esetek valószínűsége alacsonynak számít, de a háború esetleges további eszkalációjánál akár növekedhet is (Liu, 2022).

3.2 Az energiaválság és hatásai

Oroszország Európa nagy része felé irányuló energiaexportjának megszüntetése, végül nem Oroszország fizetéseképtelenségével, hanem a szankciók, az azokra megtorlásként érkező orosz válasszal – miszerint Oroszország az Európába érkező kőolaj és földgáz mennyiségét fokozatosan csökkenti, és végül leállítja – állt be. Ennek, és a háborúval párhuzamosan megugró energiaáraknak köszönhetően egy energiaválság bontakozott ki világ, de legfőképpen a nyugat és Európa szerte.

Az orosz energiahordozók importtilalmát először az Egyesült Államok vezette be március 8-án. Az orosz energiahordozók részesedése az amerikai energiaimportban ugyan meglehetősen alacsony, csupán 9% volt 2021-ben (Russian supplies to..., 2022), de ennek ellenére az energiaimport leállítása érdekes döntésnek bizonyult, mivel az amerikai energiaárak a háború kezdete óta folyamatosan növekedtek. Ellentmondást rejt a tény az USA által bevezetett importtilalmat illetően, hogy ugyan közvetlenül orosz forrásból nem importál energiaforrásokat, viszont – Oroszország a fontos szerepének köszönhetően a globális energiaellátóláncban – közvetetten továbbra is importál orosz forráshoz köthető energiahordozókat.

Az energiát érintő szankciók esetét az Európai Unió több országa is inkább óvatosan közelítette meg, köszönhetően az orosz gáz és kőolaj európai gazdasági növekedésben betöltött szerepének az elmúlt években, és ez különösen igaz több közép-kelet-európai ország esetében, mivel ezen országok energiaszükségletének túlnyomó részét az Oroszországból érkező források – elsősorban gáz – teszik ki, és így a szankciók első hullámaiban még nem sikerült erről megállapodni a szankciókról tárgyaló feleknek. Az első közös EU-s megállapodásra április 8-án került sor, amely szerint 2020 augusztusától nem importál több kőszén Oroszországtól. Maga a kőszén szerepe az Európai Unióban történő energiatermelésben elenyésző, mindössze 11,5% (Simplified energy balances..., 2022) körüli 2022-ben, így ezen erőforrás kimaradása nem még rengette meg az energiaellátást. Végül május 31-én sikerült megállapodni, és június 3-án az EU-s szankciók 6. csomagjában elfogadásra kerül az orosz kőolajipari termékek behozatali tilalma, amely 2022 végétől lép hatályba, és amely már mind Oroszország, mind Európa számára komoly következményekkel jár (Cahill, 2022). Oroszország energiaexportja az EU-ba a teljes export 62%-át tette ki, amiért cserébe megközelítőleg 99 milliárd eurós bevételt könyvelhetett el (Energy represented 62%..., 2022),

és aminek kiesése nyomán növelnie kell az exportját a megmaradt partnerei felé, és új – főként keleti – piacokra való belépésre kell fókuszálnia, amely kedvezőtlen nemzetközi megítélésének következtében minden bizonnyal nem könnyű feladat, az európai országoknak pedig olyan problémákra kell rohamosan megoldást találni, mint az energiaháány, és a növekedő infláció.

Az európai energiaválság kialakulásának oka egyszerre több tényre vezethető vissza. Az európai kontinens természetesen előforduló energiaforrások tekintetében szegény, egyedüli jelentősebb olaj, illetve földgáz tartaléka az Északi-tengeren található, így nagymértékben szorul ezen erőforrásokból behozatalra. A készlethiány nagy részének pótlására az olcsó orosz energiaforrások bizonyultak a legalkalmasabbnak. Elsősorban a kedvező árak – amely a mindenkor világszerte átlagos árhoz képest 10-20%-kal olcsóbb volt –, valamint a nyugati nemzetközi hangulatnak köszönhetően Európa nem volt rászorulva a behozatal nagyobb mértékű diverzifikációjára, egyedül a zöldenergia termelésre és felhasználására fordított nagyobb hangsúlyt az elmúlt években (Frost, 2022). A háború kezdete után azonban néhány napon belül, köszönhetően a háborút övező általános bizonytalan piaci hangulatnak egy hordó nyersolaj világszerte ára 100 amerikai dollár fölé, a holland tőzsdén jegyzett földgáz ára pedig június közepétől kezdve jelentősen megnövekedett, ezáltal pedig megemelve az elektromos áram árát is. Ezt még továbbgerjesztették az arra utaló jelek és nyilatkozatok, amelyek szerint még a szankciók által kijelölt 2022-es év vége előtt „Putyin elzárja az olaj- és gázcsapokat”, amelynek beigazolásával az elsősorban az Északi Áramlat 1-es vezetéken Európába érkező gáz a teljes napi 67 millió köbméteres kapacitás helyett csupán 40%-os kapacitással működött – és többször is megállt karbantartási munkálatokra hivatkozva –, amíg aztán szeptember 26-án robbanások következtében teljesen leállt, tehát emelkedő piaci kereslet mellett az Európába beáramló energiaforrás mennyisége folyamatosan csökkent (Eddy, 2022). Ennek köszönhetően Európa szerte veszélybe került a gázellátás, ezért az Európai Tanács már július 26-án sajtóközleményben tudatta, hogy a tagállamok elkötelezték magukat a gázfelhasználás 15%-os csökkentése mellett 2022. augusztus 1-től 2023. március 31-ig, továbbá már ezelőtt megkezdődött az energiahordozók más, nem orosz forrásokból való behozatala (Member states demand..., 2022). Az orosz gázra, amely még a 2022-es év vége előtt érkezett volna, az EU szeptember óta egy ár sapkát tervezett bevezetni, amely vélhetőleg ugyancsak felgyorsította a gázszállítás leállítását mivel ezt a tervezetet maga Putyin is kritizálta (Muller – Strzelecki, 2022).

A más forrásból való beszerzés azon kívül, hogy drága, egyben időigényes is, ezáltal a helyzet gyors megoldására nem sok realitás mutatkozik. A legmegbízhatóbb és legegyszerűbb módja ezen erőforrások beszerzésének a vezetékrendszeren keresztül való szállítás, viszont

ezen vezetékrendszerek többsége Oroszország felől van kiépítve, az Ázsiából, illetve Afrikából jövő vezetékek kapacitása pedig nem elegendő a kieső energiaforrások teljes mértékű pótlására. Amerikából, illetve a Közel-Keletről tanker hajók általi LNG (liquefied natural gas, avagy cseppfolyósított földgáz), azaz a cseppfolyósított földgáz, illetve olaj beszerzése is megoldást jelenthet az európai energiaforrás beszerzése szempontjából, arra az időszakra, amíg egy esetleges vezeték kiépülhetne, de ezzel is akadnak problémák, ugyanis azok a létesítmények, amelyek a cseppfolyósított földgázt újra gázhalmazállapotúvá alakítják, a jelenlegi nagymértékű LNG iránti kereslet miatt teljes kapacitáson üzemelnek (Krauss, 2022). Így tehát kérdéses, hogy Európa hogyan lesz képes megoldani az energiahíányt ezen a télen, illetve az energiahíány következtében égbe szökő árak mellett miként tudják majd megoldani a kiesett energiahordozók pótlását.

Az energiaválság gazdasági hatásai Európában érezhetőek a leginkább, de Amerikában is kifejti alacsonyabb szinten. Az energiaárak növekedése fokozatosan áterjedt a gazdaság különböző szektoraira köszönhetően a fenntartási és szállítási költségek növekedésének, növelve ezáltal a termékek és szolgáltatások árát, ami az infláció növekedésével járt. Az Európai Unió pénzneme, az euró átlagos éves inflációs rátája szeptemberben elérte a 9,9%-ot – ezen adat különösen is szörnyen hat annak fényében, hogy 2021-ben ebben a hónapban az infláció a COVID-19 járvány általi viszontagságok ellenére is csak 3,6%-os volt –, a legalacsonyabb infláció szeptemberben Franciaországot sújtotta 6,2%-kal, és Észtországban volt a legmagasabb 24,1%-kal (HICP - monthly data..., 2022). A lakosság számára a napi megélhetés, valamint a lakhatás költségei is jelentősen megugrottak, ennek enyhítésére több államnak is cselekednie kellett, hogy különféle egyszeri, vagy többszörös juttatások formájában enyhítsék a lakosság anyagi terheit, de sok helyen ez sem bizonyult elegendőnek, Csehországot például több tüntetéshullám is megrázta, aminek fő követelése az energiaárak csökkentése, valamint az Európai Unió által bevezetett szankciók eltörlése volt (Czechs protest handling..., 2022). Kijelenthető, hogy Európa szerte a kormányok nehéz helyzetbe kerültek, köszönhetően a negatív gazdasági hatásoknak, Nagy-Britannia például az évben a harmadik Miniszterelnökét nevezte ki, miután Boris Johnson, és másfél hónappal később Liz Truss is alkalmatlannak bizonyult a helyzet kezelésére, így az ország vezetését Rishi Sunak látja el jelenleg.

A háború és az energiaválság fontos hatást fejt ki az EU zöld energiára való átállási szándékára is. Az IEA (International Energy Agency, avagy Nemzetközi Energia Ügynökség) 2022-es világenergiai kilátások jelentése szerint a vártakkal ellentétben fel fogja gyorsítani a tiszta energiára való átállást – köszönhetően elsősorban annak, hogy a világ most szembesül azzal, hogy az energiahordozók hiánya mekkora hatással jár már a háztartások számára is –,

annak ellenére, hogy több ország is az energiaválság kezdete óta több fosszilis energiaforrást éget el, és ezen energiaforrások iránti kereslet a közeljövőben jelentősen növekedni fog, még olyan különösen szennyező energiahordozók esetében is, mint a kőszén (World Energy Outlook..., 2022). Maga az átállás így is túl lassan megy ahhoz, hogy az energiaválság hatásait enyhítse, vagy a globális felmelegedést lassítsa, mi több, néhány szakértő, például Michael Schellenberg, vagy Fabian Rønningen az EU zöldenergia-politikáját is okolta az európai energiaválságért, mondván, hogy túl gyorsan és agresszívan nyomták az átállást a nem feltétlenül megbízható – az az időjárásfüggő – szél- és napenergiára, és ezáltal a fosszilis energiaforrásokra való beruházások a kelletténél alacsonyabb szinten valósultak meg (Shaffer, 2022).

Ahogy fentebb említettem, az Egyesült Államokban is kifejti hatását az energiaválság, elsősorban az üzemanyag ára emelkedett jelentős mértékben a nyár folyamán, de leginkább világpolitikai szempontokból is kiemelt fontosságú számára a globális energiaválság megoldása. Ennek nyomán az amerikai elnök Szaúd-Arábiába, Dzsiddába látogatott, ahol a Mohamed bin Szalmán szaúdi koronaherceggel tárgyalt, amely során arra kérte, hogy az OPEC+ (Organisation of the Petroleum Exporting Countries +, avagy a Kőolaj-exportáló Országok szervezete +) a globális energiaválság enyhítése érdekében növelje a napi olajkitermelést napi 1 millió hordóval. Két héttel a találkozó után az OPEC+ százezer hordóval emelte meg a kitermelést, amely a korábban kért növelésnek csupán a 10%-a, ami szinte semmilyen hatást nem váltott ki a globális készlethiányra, mi több végül az OPEC+ október 5-én úgy döntött, hogy novembertől kezdve a napi olajkitermelést 2 millió hordóval csökkenti. Azon kívül, hogy ez a globális energiaválságot még tovább gerjeszti, ez a – OPEC+ részéről bevételi szempontból teljes mértékben logikus – döntés egyszerre hatalmas diplomáciai és stratégiai blamázszt is jelent az Egyesült Államok részére, ugyanis a kitermelés növelése érdekében olyan fontos dolgok felett is szemet hunytak volna, mint Szaúd-Arábia sorozatos jogsértése az emberi jogokkal szemben (Ten ways that..., 2020) , vagy Jamal Khasoggi pro-USA újságíró meggyilkolása, amelyet személyesen Mohamed bin Szalmán rendelt el (Barnes –Sanger, 2021), és jelenleg is az USA végzi Szaúd-Arábia felfegyverzését. Probléma az Egyesült Államok számára az is, hogy az európai energiaválság megoldásához nem képes érdemben hozzájárulni annak ellenére, hogy 2022 eleje óta jelentősen növelte az Európába történő LNG exportját, és így jelentős bevételnövekedése származik ebből a régióból, de az energiaválság negatív hatásai a globális ellátóláncok, illetve az európai államok gyengülő vagyoni helyzete miatt Amerikába így is átszivárognak az idő múlásával. Ennek árnyékában

pedig különösen is fájó, hogy Szaúd-Arábia, illetve az OPEC+ az olajkitermelés csökkentésével inkább az oroszok malmára hajtják a vizet.

Oroszország energiaexportjának helyzete annak ellenére, hogy nagy ütest szenvedett a szankciók által, közel sem annyira kilátástalan, mint amennyire azt a nyugati döntéshozók szeretnék. Köszönhetően annak, hogy Oroszország a föld legnagyobb földgáz tartalékával rendelkezik, továbbá a harmadik legnagyobb kőolajkitermelő ország (Energy fact sheet..., 2022), ezen energiahordozói a nyugati piacoktól való részleges elzártágának – ugyanis némely európai országok számára még mindig szállít kőolajat és földgázt, illetve például Franciaország még mindig nagy vonalakban támaszkodik orosz urániumra az atomerőműveinek működtetéséhez, illetve kedvezőtlen nemzetközi megítélésének ellenére továbbra is keresettek lesznek. Habár a gázexport helyreállítása nehezebb eset lesz, mivel elsősorban vezetékek segítségével képes szállítani, a hajóval való szállításhoz pedig úgy infrastruktúrát kellene létrehozni, amely képes a földgázt LNG-vé alakítani, a keresletet mégis tovább fogja növelni az imént említett OPEC+ döntése is, amelynek már Oroszország is része. Ezt a keresletet elsősorban a BRICS (Brazil, Russia, India, China, South Africa, avagy Brazília, Oroszország, India, Kína, Dél-Afrika, a világ öt feltörekvő gazdaságának szövetsége) további tagállamai, illetve Afrika és a Közel-Kelet oroszokkal barátságos országai támaszthatják. Oroszország neki is állt ezen piacokat ellátni, a háború kezdete óta India és Kína felé is megemelkedett az orosz energiaexport, továbbá az orosz energiaipari vállalatok több befektetést is végeztek elsősorban Észak-Afrika országaiban, és továbbra is aktívan tevékenykednek, ezáltal növelve a befolyást a térségben, és megnehezítve Európa dolgát az Afrikából származó energiahordozók beszerzésére. Irán felé is nagyobb figyelem irányult Oroszország részéről, a két ország közötti kapcsolatokban jelenleg a fegyverbeszerzésen van a hangsúly – mivel a nyugati technológiai exporttilalmak, illetve a számítottnál sokkal több áldozatot követelő háború miatt Oroszország Irántól kényszerül nagy mennyiségben fegyvert importálni –, de a két állam szorosabbra fűződő viszonya tovább ronthatja a kilátásokat az energiapiacra, ugyanis Irán rendelkezik a második legnagyobb földgáztartalékkal a világon (Peterson – Russo, 2021).

Ezen kapcsolatok közül Oroszország szempontjából Kína és India jelenti a legfontosabb stratégiai partnereket. A két ország rendelkezik a legnagyobb lélekszámmal a világon, az egymással való kapcsolatuk korán sem mondható felhőtlennek, de az invázió óta jelentősen konszolidálódott, így Oroszország akár hosszútávú szövetségeseknek is tekintheti őket, még annak ellenére is, hogy mindkét állam nemtetszését fejezte ki az ukrajnai háborúval kapcsolatban. Ugyanakkor az invázió kezdete óta Kína exportja Oroszország felé 24%-kal, importja Oroszországból 98%-kal növekedett, India esetében ezek a számok -19% illetve

+430% (Gamio – Swanson, 2022), így egyértelmű bizonyítékot nyújtva a gazdasági – és ezáltal nagy valószínűséggel a politikai – kapcsolatok elmélyülésére.

Az Oroszországnak egyértelműen érdeke, hogy ezen kapcsolatokat hosszútávon fenntartsa, ahogy az is érdeke, hogy az ukrajnai háborút minél előbb letudja, viszont a háború további eskalációja pont ellenkezően hat a kapcsolatok hosszú távú megtartására, ugyanakkor a háború feladása ezekre a kapcsolatokra sem feltétlenül hathat pozitívan, azaz Oroszország nem engedheti meg magának, hogy jelen helyzetben szövetségesei előtt még gyengébbnek tűnjön.

3.3 Az élelmezési válság és hatásai

Élelmezési válságról és éhezéstről már a háború előtt is beszélhettünk, köszönhetően a Föld növekvő populációjának – amely növekedés elsősorban a bolygó szegényebb régióiban megfigyelhető –, a COVID járváynak, és a klímaváltozásnak. Az ukrajnai konfliktusnak köszönhetően 2022-ben rekordmértékű 325 millió ember került nehéz helyzetbe abban a 82 országban, ahol a WFP (World Food Programme, avagy a Világélelmezési program) adatokat gyűjtött, ami a járvány előtti időhöz képes közel 200 milliós emelkedést jelent (War in Ukraine..., 2022).

Oroszország és Ukrajna együttesen az afrikai gabonaellátás 40%-áért felelős, és más olyan fontos mezőgazdasági terméket is exportálnak a térségbe, mint az napraforgóolaj. A háború következtében a fekete-tengeri kikötőkből való szállítás – amelyből ezen mezőgazdasági termékek nagy része szállítása kerül – egyrészt a szankciók, és a fekete-tengeri blokádnak és haditevékenységek, másrészt a növekvő üzemanyagárak miatt jelentősen drágult, már amikor egyáltalán létre jöhetett. Köszönhetően annak is, hogy Oroszország Ukrajna déli területeinek jelentős részét elfoglalta a háború folyamán, hadizsákmányként Ukrajna gabonakészleteinek jelentős részét is megkaparintotta, amelyek a szankciók, illetve az orosz stratégia részeként nem juthattak el a globális – elsősorban az afrikai – piacokra, ezáltal a gabona ára 30%-kal növekedett is a háború kezdete óta. Maga az ukránjából való gabonaexport megakadályozása is Oroszország egyik háborús zsarolóeszköze minősül a nyugat szerint (Tan, 2022) és a helyzet megoldása érdekében több tárgyalás is lezajlott a háborús felek között, aminek hatására július óta zavartalanul folyhatott a gabonaszállítás egészen a napokig, miután Oroszország kihátrált a megállapodásból azután, hogy a fekete-tengeri flottáját támadás érte. Az afrikai országok élelmiszerbeszerzési esélyeit tovább rontja az is, hogy más fejlett országok a háború miatt akadozó ellátóláncok következtében az élelmiszeripari termékekkel is takarékoskodnak, azaz kevesebb élelmiszert adnak el exportcélokra, ezáltal tovább növelve az árakat.

Ha a gabonaszállítás a térségből nem áll helyre, az súlyos következményekkel járhat nem csak élelmezési de politikai szempontokból is. Már a háború előtt is több afrikai kormány is nyomás alatt volt az élelmezéshelyzet rendezése miatt, és a jelenlegi helyzet romlása további feszültségeket gerjeszthet, az IRC (International Rescue Committee, avagy Nemzetközi Menekültügyi Bizottság) közleménye alapján például Szomáliát egy esetleges éhínség destabilizálhatja. (Bengali – Dahir – Kitroeff, 2022), és az általános élelmezéshiány akár további migrációs hullámokat is elindíthat az Európai Bizottság szerint (Drozdiak, 2022).

A gabonaszállítás újbóli megnyitása érdekében az USA, Törökország, és a ENSZ az orosz álláspontot figyelmen kívül hagyva a napokban megegyezett, és az orosz fél ellenkezésére is újra kívánják nyitni a gabonaszállító hajók előtt az utat. Ez az élelmezési válság által sújtott területek számára felettébb jó hír, ugyanakkor a háború eszkalációjával is járhat ezen lépés, mi több a háború tovább terjedésével is járhat, mivel ezek a hajók nem kizárólag Ukrajna tulajdonát képezik.

4. Kérdések és dilemmák az ellenlépéseket illetően

A már előző év novemberében megkezdődő haderőfelhalmozás az ukrán határál, illetve a januártól kezdődő sorozatos amerikai titkosszolgálati jelentések alapján – amelyek elsősorban a tervezett invázió kezdeti időpontját, és az oroszok részéről megtámadni szánt városokat, és kulcsfontosságú stratégiai területeket jelölték meg (Harris et al., 2022), – a kedélyek lenyugtatására irányuló erőteljes diplomáciai tárgyalássorozatok mellett a gazdasági szankciók első hullámának előkészítése is elkezdődött, és ezen szankciók nagy része már a hadi folyamatok első napjaiban életbe is léptek. Már magánál az előkészítésnél is sok stratégiai és morális kérdés vetődött fel a szankciók körül, főként annak köszönhetően, hogy a tervezett szankciókat az állami vezetők titokban tartották annak érdekében, hogy a kívánt hatásra Oroszország ne tudjon eredményesen felkészülni, valamint mert kérdéses volt, hogy mely szektorok fognak áldozatul esni a szankcióknak. Abban a nyugati állami vezetők körében politikai irányultságtól függetlenül egyértelműen konszenzus mutatkozott – legalábbis a közelmúltig, Magyarország kormánya ugyanis nemrégiben a szankciók ellenzőjévé lépett elő –, hogy valamilyen ellenlépés mindenképp szükséges az orosz agresszióval szemben. A második világháború kirobbanása előtti események tökéletes példát állítottak a modernkornak azzal, hogy ha a hatalmak a béke megóvását az agresszor saját maga által tett önkorlátozó ígéretére alapozzák, és nem állítanak fel semmiféle gátat az agresszor előtt, azzal nem érhető el a kívánt eredmény, azaz a béke. Az egyértelműen kijelenthető, hogy semmiképp sem szeretne volna bármely NATO tagállam katonai erővel szavatolni Ukrajna – már bizonyos szinten 2014 óta megcsorbult –területi integritását, ugyanis az egy harmadik világháborúhoz is vezethetne, valamint Ukrajna NATO-hoz való közeledése okozza a feszültséget az orosz álláspont szerint (Faulconbridge – Kelly, 2022), így az egyedüli járható útnak a szankciók, és az önálló államoktól függő hadi segélyszállítványok bizonyultak, viszont a helyzet így is nagyon komplex, köszönhetően annak, hogy a száraz tények és érdekek mögött morális kérdések is meghúzódnak, továbbá az is valószínű volt, hogy a szankciók, illetve a fegyverszállítások tényének ellenére sem fogja Oroszország leállítani az offenzíváját.

A hadi segélyszállítványok esetében mérlegelendő, hogy az Ukrajna számára jutatott harceszközök harctéri teljesítménye miként befolyásolhatja a háború menetét, ugyanis ez a tényező – már magán azon a tényen felül, hogy egyáltalán ilyen hadianyagokat Ukrajna számára bocsát valamely ország – tovább ronthatja az Oroszországgal kapcsolatos viszonyt, illetve egy esetleges orosz győzelem után, ha ezek az eszközök orosz kézre jutnak, milyen kockázatot rejtenek saját maguk számára, vagy éppen ha ezen fegyverek a feketepiacra kerülnek. Ebből a

szempontból talán az Amerikai Egyesült Államok fegyverszállítmányai rejtenek önmaga számára a legkevesebb kockázatot, ugyanis remek üzletet jelent az amerikai hadiipar számára, miközben megtorlásként Oroszország gazdasági szempontból tehetetlen az USA ellen, egy esetleges támadás pedig csak atomfegyverek bevetésével lenne lehetséges, ami ugyancsak egy harmadik világháborút jelentene, ami az oroszoknak szintén nem érdeke. Minden bizonnyal ezt is figyelembe vették az amerikai döntéshozók azelőtt, hogy 2022 januárjában, a háború kitörése előtt egy hónappal Kijevben földet értek az első FGM-148 Javelin típusú páncéltörő rakéták. Az európai államok esetében ez a kérdés korán sem ilyen egyszerű, ezáltal az álláspontok nagyon különbözőek voltak: Amíg Magyarország semmilyen hadieszközt sem bocsát az ukránok rendelkezésére – mi több, még a területén sem engedi át más országok fegyverszállítmányait –, addig Lengyelország, és a balti államok például olyan kritikus hadieszközöket is juttatnak Ukrajnának mint harci repülők, a középutat pedig Németország álláspontja jelentette – mára már ők is jelentős harci eszközöket szállítanak az ukránoknak –, miszerint sisakokat, golyóálló mellényeket, és tábori kórházakat juttatott Ukrajna rendelkezésére, ami közvetlenül nem járul hozzá az emberáldozatok számához (Herszenhorn – Bayer – Burchard, 2022).

A szankciók esetében a döntéshozatal még bonyolultabbnak tűnhet, mint a fegyverszállítmányok esetében, már csak ha a döntések alapját képező tényezők sokaságát nézzük. Először is meghatározandó a szankciók célpontjai és a kívánt hatás foka, de nem szabad figyelmen kívül hagyni azokat a hatásokat sem, amelyek végül a szankciókat bevezető országot fogják súlytani, és ezen tényezők a legtöbb esetben kéz a kézben járnak egymással. Ideális esetben a szankció olyan területre fókuszál, amely Oroszországra különlegesen fájdalmas csapást mér, és emellett a szankciót bevezető állam számára semmilyen vagy nagyon csekély következményekkel jár.

A szankciók célpontjainak kiválasztása Oroszország esetében egyszerre könnyű, és nehéz. Egyértelmű, hogy az olyan iparágak, amelyek a hadi cselekményekkel összefüggésben állnak (pl. a hadiipar), azokat mindenképp szankciók alá kell vonni. További szereplők, mint az állami vezetők, vagy az oligarchák szankcionálása már korán sem olyan egyszerű, ugyanis ezen szankciók hatásának vizsgálata a háború jövőjére vonatkozóan nehéz. Természetesen ezeknek az üzletembereknek is fáj, ha a háború a pénztárcájukat is érinti, és a Kremlhez ezer szállal kötődnek, de abban bízni, hogy fellázadnak a hatalommal szemben erősen valószínűtlen, köszönhetően a hatalom azon hozzáállásának, miszerint az oligarcha – és egy bizonyos szintig az állami köztisztviselők személye is – pótolható, viszont az állam érdekei sérthetetlenek. Továbbá ezek a multimilliárdosok az évek folyamán egész pénzmosó-hálózatokat hoztak létre

annak érdekében, hogy a „piszkos” pénzforrásokból teljesen legális pénzforráshoz jussanak (Russian oligarchs: Where..., 2022), valamint a szankciók ára akár az ÁFA (Általános forgalmi adó) elvén áthárítható más gazdasági szereplők – vagy éppen az alkalmazottak és a háztartások – terhére.

A szankciók az orosz gazdaságnak azon szektoraira való kivetése, amelyek kifejezetten az orosz lakosság életviszonyaira fejtenek ki hatást, amellet, hogy inhumánus, nagy valószínűséggel ugyancsak hatástalan. Az természetesen kijelenthető, hogy a gazdasági szankciókat a lakosság a szankciók céljától függetlenül érezni fogja, de teljes mértékben irreális az a gondolatmenet, miszerint az ilyen típusú szankciók hatására az orosz lakosság teljes mértékű ellenállásba kezdene, azaz nagy részvételű demonstrációkat és kiemelt fontosságú szolgáltatások esetében sztrájkokat szervezne, és vinne véghez, ezáltal megakadályozva a háború folytatását. Az orosz társadalom számára elérhető média erős állami kontroll alá esik, az internethez való hozzáférés pedig továbbra is korlátozott az országban, ezáltal a véleményformáló erő legjava is a hatalom kezében központosul, így a háború támogatottsága magasnak tekinthető – ugyan ezt pontosan nem lehet tudni, köszönhetően annak hogy nehéz különbséget tenni aközött, hogy a társadalom milyen aránya támogatja ténylegesen a háborút, és mekkora a társadalom azon része, amely ugyan nem ért vele egyet, de fél nyíltan kinyilvánítani a véleményét –, annak ellenére, hogy a háború kirobbanásának hírére ország szerte háborúellenes demonstrációk kezdődtek meg. Az, hogy egy elnyomó természetű hatalom a társadalom szenvedését látva visszavonulót fűjjön, szintén logikátlan gondolatmenetnek számít, az ilyen típusú rendszerekben – ahol a demokráciával ellentétben a társadalomnak, illetve a közvéleménynek nincs tényleges befolyása az állammal szemben – a nép jóléte szinte sosem jelent érdemi szempontot.

A legsarkalatosabb dilemma Oroszország esetében az, hogy vajon érdemes-e az orosz energiaexportot is szankcionálni. Az európai vezetők teljes mértékben tisztában vannak azzal a ténnyel, miszerint ez lehet az az intézkedés, amelynek bevezetése a legjobban fájna az orosz gazdaságnak és háborús gépezetnek (Abnett, 2022), ugyanakkor az Oroszországból jövő energiahordozók szerepe csak nagyon nehezen pótolható, így azok hiánya olyan nem kívánt következményekkel járhat, amelyek hatásait az összes társadalmi osztály elutasítja, így veszélybe sodorva az összes szankciós intézkedést. Kérdéses ezen felül az is, hogy a szankciók hatályát meddig kívánják meghúzni, esetleg csak reakciós jelleggel a háború befejezéséig szeretnék fenntartani a szankciókat, vagy elrettentő célzattal a háború vége után – természetesen a háború alakulásától és kimenetelétől függően – is lennének-e szankciók.

Amennyiben a szankciók kérdését, a szankciókat kivető államokra kifejtett hatása szemszögéből közelítjük meg, szintúgy további kérdések merülnek fel. Ahogyan feljebb már kifejtettem, a legideálisabb esetben ez a hatás nem létezik vagy nagyon elenyésző, de ez a globalizációs folyamatoknak köszönhetően teljesen irreális feltételezés, így mérlegelni szükséges, hogy mely az az áldozatvállalási fok, amelyet az adott állam még elfogadhatónak tart. Ezt az áldozatvállalási fokot befolyásolják olyan tényezők, mint az állam gazdasági és anyagi stabilitása, a társadalmi támogatottság a szankciókat illetően, és nem utolsósorban az Oroszországgal való kapcsolat állapota. Olyan országok helyzete, amelyek Oroszországgal az utóbbi években jó viszonyt ápoltak, viszont egyben részesei a nyugati integrációknak is – például Magyarország vagy Törökország – különösen nehéz. Ők mind gazdasági, mind kapcsolati szempontból nyomás alatt állnak mindkét oldalról, illetve a szorosabb gazdasági viszony miatt a szankciók bevezetése is jobban árthat, viszont a szankciók megtagadása esetén az adott nyugati integrációban akár egyfajta izolált helyzetbe is kerülhetnek, ezáltal tovább rontva gazdasági kilátásaikat. Ugyanúgy befolyásoló tényezőt jelent az adott országban működő lobbyszervezetek tevékenysége, a multi- és transznacionális vállalatok nyomása is, amely ugyan nem tűnhet olyan horderejűnek, mint az előző mondatban felsoroltak, de a színpalak mögött komolyan befolyásolják a döntéshozatalt.

Egy esetleges ukrajnai háború következményeként Európa felé meginduló menekültáradat is komoly kérdéseket vet fel, és bonyolult feladatok elé állítja az államokat. Mivel a jelek szerint a háború tartós elhúzódása várható, és a menekültek között sok gyermek is van, az ő elhelyezésükért és ellátásukért – legyen az akár iskolai elhelyezés – az adott állam felelős, és komoly nem várt anyagi terhet is jelent, mivel egyben a háború kezdete óta ez 7,7 millió főt jelent. Sok állam ezt a költséget önerőből nem feltétlenül képes kigazdálkodni, így felvetődik annak a kérdése is, hogy egy esetleges EU-s támogatás esetén, miben határozzák meg ezen támogatást, és egyáltalán mekkora értékben, ugyanis különböző országok esetén ezek a költségek változóak lehetnek.

4.1 A globális közvélemény és a szankciók kapcsolata

Ahogy korábban már említettem a globalizáció nem feltétlenül csak a gazdasági térben fejtette ki hatását, így a gazdasági globalizációval egyidejűleg – elsősorban az internet elterjedésének segítségével – kialakult egy globális közvélemény is. Ez a globális közvélemény köszönhetően elsősorban a film- és médiaipar több évtizedes véleményformáló tevékenységének – amely során azt a felettébb egyszerű üzenetet sikeresen a nézőközönség tudatára juttatta, miszerint „a háború borzalmas” –, valamint a nem túl távoli háborúk emlékeinek árnyékában egy háborúval

szemben elutasító és elítélő magatartást mutat, és ez különösen igaz abban az esetben, amikor az egyik fél jelentős erőfölényben van a másikkal szemben, ami az orosz-ukrán háborúhoz tökéletesen illeszkedő narratíva. A háború kitörésekor ez rövidesen be is igazolódott, a különböző internetes felületeket ellepték az olyan jelszavak, mint a „#standwithukraine”, ami annyit takar, hogy „Ukrajna mellett állok”, és a „#stopwar”, ami annyit jelent, hogy „állítsák meg a háborút”, vagy az Oroszországot pártoló oldalakon a Z betű vált háborúpárti szimbólummá, amely az invázióban résztvevő harcjárművekre volt felfestve, a csatatéren való könnyebb felismerhetőség érdekében.

Ezen közvélemény –a nemzeti szintű közvéleményekkel egyetemben – jelentős befolyást gyakorolt a kormányok vagy a multi- és transznacionális vállalatok reakciójára a háborúval kapcsolatban. Ha azt feltételezzük, hogy az egy adott országon belüli közvélemény teljesen elfordul a háború tényétől, nagy valószínűséggel nem is beszélhetnénk szankciókról, ugyanis a kormányok csak nagy nehezen lennének képesek a lakosság tudtára adni és megértetni, hogy az Oroszország elleni szankciók bevezetése által egy olyan ügyért romoljon az életszínvonal, ami iránt egyáltalán nem érdeklődnek. Ugyancsak igaz ez a globális közvélemény szintjén a multi- és transznacionális vállalatok szempontjából is, nehezen hihető, hogy olyan óriásvállalatok, mint a McDonald's vagy az Apple csak azért lemondanak egy évente több száz millió amerikai dollárt jelentő oroszországi piacról, mert csupán az igazgatótanács és vagy a tulajdonosi kör elítéli az orosz hadicselekményeket.

Érdeemes megfordítani a helyzetet, maga a globális közvélemény hergelése, és az érdeklődésének fenntartása is érdeke a közvélemény által pártolt hadviselő félnek – egyértelmű ugyancsak, hogy a másik félnek épp az ellenkezője, az az a globális közvélemény csitítása áll érdekében –, így a közösségi médiákban megjelenő képek, videók, vagy hivatalos becslések az áldozatok számáról is – a hírközlés mellett – ezt a célt szolgálják, ezáltal az információs térben egy új frontvonal nyílt, és nem feltétlenül korlátozódik egy-egy államilag támogatott hackercsoport által elkövetett kibernetikai támadásokra. Ez a jelenség nem kizárólag az orosz-ukrán háborúra vonatkozik, más konfliktushelyzetekben – erre remek példa akár a palesztin függetlenség kérdése – is megfigyelhető, hogy az adott fél a saját narratívája számára előnyös tényeket propaganda célokra használja fel, a kompromittáló tények pedig elhallgatásra kerülnek, és ilyen példák az Ukrajnában dúló háború esetén tömkelegével állnak rendelkezésre, mind a nyugati, mind az oroszbarát oldalon. A legjobb szemléltetőeszköz ezen állítás alátámasztására a háborús veszteségekről megjelenő statisztikák, ahol az ukránok által közzétett adatok szerint az oroszok veszteségei sokszorosán meghaladják a saját veszteségeiket, amíg az orosz forrásokból származó statisztikák pont az ellenkezőjét állítják (Dragorn, 2022).

Kijelenthető tehát, hogy a közvélemény afféle ellenőrző szerepet tölt be a háborúra válaszul adott szankciók jövőjét illetően, illetve, hogy a hírportálokon és a közösségi médiában megjelenő, hírek, képek, és videók erősen befolyásolják az emberek véleményét a háborúval kapcsolatban, így a háborús feleknek érdeke magukat a lehető legjobb fényben feltüntetni a globális közvélemény előtt, és ez már a kiber-támadásokkal egyetemben információs háborút is jelent, amelyet teljes mértékben az internetfelhasználók előtt vívnak (Perez – Nair, 2022).

Összegzés

Az elmúlt pár évet meghatározó koronavírus járvány után a 2022 február 24-én kezdődő orosz-ukrán konfliktus egyértelműen a 2022-es év legjelentősebb világpolitikai és világgazdasági eseménye, köszönhetően annak, hogy az egész világra kiterjed valamely hatása. Magát az inváziót megelőzően is nagy figyelem övezte az Ukrajna körül kialakuló eseményeket és a kedélyek lenyugtatóására irányuló diplomáciai tárgyalássorozatok, ugyanis az háború, és az arra érkező ellenlépések esetleges hatásainak komolyságával a nemzetközi közvélemény a kezdetektől fogva tisztában volt, sőt, még meghaladta azokat is. A tárgyalások sikertelenek voltak, így Oroszország, mint gazdasági és katonai nagyhatalom fegyveresen is rátámadt Ukrajnának, aki mögé a nyugat szinte egy emberként beállt.

Ukrajna hősi ellenállásának, és a nyugat segély- és fegyverszállítmányainak következtében a háború elhúzódott, így a háború hatásai is várhatóan több ideig fejtik ki hatásaikat. A nyugat a háború leállításának reményében a fegyverszállítmányok mellett szankciók formájában is kiáll Ukrajna mellett, Oroszország ellenében. Amíg ezek a szankciók szintén kihatással vannak a hadieseményekre, a globalizáció következtében a szankciókat kivető országok is érzik ezen szankciók negatív hatásait, és tovább rontják a koronavírus járvány óta megtépázott világgazdaságot. A növekvő energiaárak és energia-bizonytalanság hatására globális szinten növekedett az infláció, és ezáltal a mindennapi megélhetés is drágábbá vált az emberek számára, legfőképp Európában, mivel Európa erőteljes függésben volt az Oroszországból származó energiahordozóktól. Miután az Oroszországból folyó energiaexport végleg megszűnt a nyugat irányába ősszel, a helyzet megoldására mind a nyugatnak, mind Oroszországnak neki kell látni. Előbbinek sürgősen új energiatánpótlási források után kell kutatnia és addig is takarékoskodni a már meglévő erőforrásaival, utóbbinak a rendelkezésre álló energiájának kell piacot találni, hogy ezáltal finanszírozni tudja háborús költségeit, illetve, hogy képes legyen tartani magát a rá nehezedő szankciók súlya alatt.

A háború egyik sarkalatos következménye az energiaválság mellett, a globális élelmezési válság is, köszönhetően Oroszország és Ukrajna szerepének a fejlődő országok, elsősorban Afrika gabonaellátásában. A hadi események és a szankciók következtében a gabonaexport helyreállítása egészen júliusig nem jöhetett létre, és október végétől újra megszűnt. Az élelmezési válság tovább gyűrűzése beláthatatlan következményekkel sújthatja a szegényebb régiókat, és akár a 2015-ös menekültválságnál is nagyobb menekültáradathoz vezethet, amely így akár egy újabb világméretű krízist is eredményezhet.

Maga a háború és a szankciók, illetve a világgazdasági helyzet jövője egyelőre beláthatatlan, de minden bizonnyal fontos szerepet fog benne játszani a globális közvélemény háborúhoz való hozzáállása, valamint az életkörülmények várható romlása is a tél folyamán. Kérdéses az is, hogy maga a globalizáció jövője miképp alakul a történetek hatására, vajon az államok nagyobb szintű gazdasági önállósága, vagy összefonódása fogja jellemezni az elkövetkezendő időszakot. A háború további eseményei – eskalációja, vagy ellenkező esetben intenzitásának csillapodása – még az előbb felsoroltaknál is ködösebb, egyedüli biztos pontként a háború elhúzódását lehet kezelni, köszönhetően annak, hogy az orosz haderő a várakozásokkal ellentétben sokkal rosszabban teljesít, és az ukrán haderő pedig még a nyugati fegyverszállítmányok ellenére sem rendelkezik annyi erővel, hogy képesek legyenek az oroszokat országuk teljes területéről kiűzni, amely közvetetten a szankciók és a negatív gazdasági hatások fennmaradásához is vezet.

Forrásjegyzék

- Abnett, K. (2022) Reuters, 2022. április 8. <https://www.reuters.com/business/energy/case-against-eu-sanctions-russian-oil-2022-04-08/> (Letöltés időpontja: 2022. október 29.)
- Abnett, K. – Strupczewski, J. – Melander, I. (2022) Reuters, 2022. május 31. <https://www.reuters.com/world/europe/best-we-could-get-eu-bows-hungarian-demands-agree-russian-oil-ban-2022-05-31/> (Letöltés időpontja: 2022. október 24.)
- Abrams, A. (2019) Time, 2019. április 18. <https://time.com/5565991/russia-influence-2016-election/> (Letöltés időpontja: 2022. október 22.)
- Aslam, A. – Eugster, J. – Ho, G. – Jaumotte, F. – Osorio-Buitron, C. – Piazza, R. (2019) IMF Blog, 2018. április 9. <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2018/04/09/globalization-helps-spread-knowledge-and-technology-across-borders> (Letöltés időpontja: 2022. október 26.)
- Barnes, J. E. – Sanger, D. E. (2021) The New York Times, 2021. február 26. <https://www.nytimes.com/2021/02/26/us/politics/jamal-khashoggi-killing-cia-report.html> (Letöltés időpontja: 2022. október 28.)
- Beaumont, P. – Graham-Harison, E. (2021) The Guardian, 2022. október 8. <https://www.theguardian.com/world/2022/oct/08/crimea-kerch-bridge-explosions-russia-ukraine> (Letöltés időpontja: 2022. november 2.)
- Bengali, S. – Dahir, A. L. – Kitroeff, N. (2022) The New York Times, 2022. október 30. <https://www.nytimes.com/2022/10/30/world/europe/ukraine-russia-grain-deal.html?searchResultPosition=1> (Letöltés időpontja: 2022. október 31.)
- Brown, A. S. (2022) Congressional Research Service, 2022. szeptember 14. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R47068> (Letöltés időpontja: 2022. november 2.)
- Cable, J. (2022) Reuters, 2022. szeptember 5. <https://www.reuters.com/markets/europe/europe-heading-recession-cost-living-crisis-deepens-2022-09-05/> (Letöltés időpontja: 2022. október 3.)
- Cahill, B. (2022) Center for Strategic & International Studies, 2022. június 8. <https://www.csis.org/analysis/european-union-imposes-partial-ban-russian-oil> (Letöltés időpontja: 2022. október 20.)

- Czechs protest handling of energy crisis, membership of EU and NATO (2022) Reuters, 2022. szeptember 28. <https://www.reuters.com/world/europe/thousands-czechs-protest-governments-handling-energy-crisis-2022-09-28/> (Letöltés időpontja: 2022. október 4.)
- Dragorn, G. (2022) Le Monde, 2022. szeptember 16. https://www.lemonde.fr/en/les-decodeurs/article/2022/09/26/war-in-ukraine-why-it-is-so-hard-to-estimate-the-number-of-dead_5998268_8.html (Letöltés időpontja: 2022. október 28.)
- Drozdiak, N. (2022) Bloomberg news, 2022. május 24. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-05-24/food-crisis-risks-messy-migration-wave-into-europe-eu-warns#xj4y7vzkg> (Letöltés időpontja: 2022. október 5.)
- Eddy, M. (2022) The New York Times, 2022. október 25. <https://www.nytimes.com/2022/10/25/world/europe/nord-stream-pipeline-explosions.html> (Letöltés időpontja: 2022. október 27.)
- Energy fact sheet: Why does russian oil and gas matter? (2022) IEA <https://www.iea.org/articles/energy-fact-sheet-why-does-russian-oil-and-gas-matter>, 2022. március 21. (Letöltés időpontja: 2022. október 28.)
- Energy represented 62% of EU imports from Russia (2022) Eurostat, 2022. március 7. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20220307-1> (Letöltés időpontja: 2022. október 27.)
- EU preparing for 'huge challenge' of migration waves sparked by food crisis (2022) Euronews, 2022. július 12. <https://www.euronews.com/my-europe/2022/07/12/eu-preparing-for-huge-challenge-of-migration-waves-sparked-by-food-crisis> (Letöltés időpontja: 2022. október 13.)
- Faulconbridge, G. – Kelly, L. (2022) Reuters, 2022 október 13. <https://www.reuters.com/world/europe/admission-ukraine-nato-can-lead-third-world-war-russian-official-2022-10-13/> (Letöltés időpontja: 2022. október 30.)
- Fekete, C. – Sipos, Z. (2021) „A kibertér megjelenése az orosz katonai műveletekben a 2008-as orosz–grúz háború tükrében”, *Honvédségi Szemle – Hungarian Defence Review*, 145(1). <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/603> (Letöltés időpontja: 2022. október 22.)
- Foy, H. (2018) Financial Times, 2018. január 3. <https://www.ft.com/content/7b86f4be-f08e-11e7-b220-857e26d1aca4> (Letöltés időpontja: 2022. október 31.)

- Frost, R. (2022) Euronews.green, 2022. október 18.
<https://www.euronews.com/green/2022/10/17/these-eu-countries-are-aiming-for-100-per-cent-clean-power-by-2030> (Letöltés időpontja: 2022. november 2.)
- Gamio, L. – Swanson, A. (2022) The New York Times, 2022, október 30. In:
<https://www.nytimes.com/interactive/2022/10/30/business/economy/russia-trade-ukraine-war.html> (Letöltés időpontja: 2022. október. 31.)
- Harris, S. – DeYoung, K. – Khurshudyan, I. – Parker, A. – Sly, L. (2022) The Washington Post, 2022 augusztus 16. <https://www.washingtonpost.com/national-security/interactive/2022/ukraine-road-to-war/> (Letöltés időpontja: 2022. október. 31.)
- Herszenhorn, D. M. – Bayer, L. – Burchard, H. (2022) Politico, 2022. február 26.
<https://www.politico.eu/article/ukraine-war-russia-germany-still-blocking-arms-supplies/> (Letöltés időpontja: 2022. október 21.)
- HICP - monthly data (annual rate of change) (2022) Eurostat, 2022. október 31.
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/prc_hicp_manr/default/table?lang=en (Letöltés időpontja: 2022. október. 26.)
- Krauss, C. (2022) The New York Times, 2022. március 25.
<https://www.nytimes.com/2022/03/25/business/energy-environment/biden-europe-lng-natural-gas.html> (Letöltés időpontja: 2022. október. 26.)
- Kusa, I. (2022) Wilson Center, 2022. június 21. <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/chinas-strategic-calculations-russia-ukraine-war> (Letöltés időpontja: 2022. október. 30.)
- Liu, Z. Z. (2022) Foreign Policy, 2022. szeptember 21.
<https://foreignpolicy.com/2022/09/21/china-yuan-us-dollar-sco-currency/> (Letöltés időpontja: 2022. október 30.)
- Member states commit to reducing gas demand by 15% next winter (2022) Council of the EU, 2022. július 26. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/07/26/member-states-commit-to-reducing-gas-demand-by-15-next-winter/> (Letöltés időpontja: 2022. október. 20.)
- Menon, S. (2022) BBC, 2022. szeptember 30. <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-60783874> (Letöltés időpontja: 2022. október 3.)
- Muller, R. – Strzelecki, M. (2022) Reuters, 2022. október 12.
<https://www.reuters.com/business/energy/polish-oil-pipe-hit-by-leak-eu-ministers-tackle-energy-crisis-2022-10-12/> (Letöltés időpontja: 2022. október 28.)

- Natress, W. (2022) Politico, 2022. szeptember 15. <https://www.politico.eu/article/hungary-pro-russia-stance-inevitable/> (Letöltés időpontja: 2022. október 4.)
- Overly, S. (2022) Politico, 2022. február 24. <https://www.politico.com/news/2022/02/24/biden-squeeze-russia-putin-technology-00011501> (Letöltés időpontja: 2022. október 2.)
- Perez, C. – Nair, A. (2022) Foreign Policy, 2022. augusztus 22. <https://foreignpolicy.com/2022/08/22/information-warfare-in-russias-war-in-ukraine/> (Letöltés időpontja: 2022. október 14.)
- Peterson, K. – Russo, J. (2021) E.I.A, 2021. november 8. <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=50276> (Letöltés időpontja: 2022. október 28.)
- Russia FM asks US, NATO to stop supplying arms to Ukraine (2022) Aljazeera, 2022. április 30. <https://www.aljazeera.com/news/2022/4/30/russia-fm-urges-us-nato-to-halt-kyiv-arms-supply-state-media> (Letöltés időpontja: 2022. október 20.)
- Russian oligarchs: Where do they hide their 'dark money'? (2022) BBC, 2022. március 28. <https://www.bbc.com/news/world-60608282> (Letöltés időpontja: 2022. október 25.)
- Russian supplies to global energy markets (2022) IEA 2022. február <https://www.iea.org/reports/russian-supplies-to-global-energy-markets> (Letöltés időpontja: 2022. október 28.)
- Sandri, D. (2020) IMF Blog, 2020. május 19. <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2020/05/19/blog-dampening-the-impact-of-global-financial-shocks-on-emerging-market-economies> (Letöltés időpontja: 2022. október 29.)
- Shaffer, B. (2022) Foreign Policy, 2022. szeptember 29. <https://foreignpolicy.com/2022/09/29/europe-energy-crisis-russia-policies-gas-nuclear-renewable-electricity-prices/> (Letöltés időpontja: 2022. október 29.)
- Simplified energy balances (2022) Eurostat, 2022. április 14. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NRG_BAL_S__custom_1946578/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=8760d5fb-bdbe-4cfe-9b79-c0dc3eaafe8f (Letöltés időpontja: 2022. október 29.)
- Tan, S. L. (2022) CNBC, 2022. június 8. <https://www.cnbc.com/2022/06/08/russia-is-weaponizing-food-supplies-to-blackmail-the-world.html> (Letöltés időpontja: 2022. október 25.)

- Ten ways that Saudi Arabia violates human rights (2022) Amnesty International Uk, 2020, május 18. <https://www.amnesty.org.uk/saudi-arabia-human-rights-raif-badawi-king-salman> (Letöltés időpontja: 2022. október 30.)
- Transcript: Vladimir Putin's televised address on Ukraine (2022) Bloomberg News, 2022. Február 24. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-02-24/full-transcript-vladimir-putin-s-televised-address-to-russia-on-ukraine-feb-24> (Letöltés időpontja: 2022. október 1.)
- Trezise, P. H. (1974) "Interdependence and Its Problems." *International Journal*, vol. 29, no. 4, 1974, pp. 523–34.
- Ukraine battles Russian advance in key town of Bakhmut (2022) Aljazeera, 2022. október 7. <https://www.aljazeera.com/news/2022/10/7/ukraine-holds-back-russian-advance-in-key-town-of-bakhmut> 2022. november 2.)
- Us warns of consequences if Russia uses nuclear weapons (2022) Aljazeera, 2022. szeptember 25. <https://www.aljazeera.com/news/2022/9/25/us-warns-of-consequences-if-russia-uses-nuclear-weapons> (Letöltés időpontja: 2022. november 2.)
- Walker, M. (2014) The Guardian, 2014. december 26. <https://www.theguardian.com/world/2014/dec/26/mikhail-khodorkovsky-life-after-prison-russia-after-putin> (Letöltés időpontja: 2022. október 30.)
- Walters, M. (1995) *Globalization: Key Ideas* London and New York: Routledge 180.
- War in Ukraine drives global food crisis (2022) WFP, 2022. június 24. In: <https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000140700/download/> (Letöltés időpontja: 2022. október 25.)
- World Energy Outlook 2022 shows the global energy crisis can be a historic turning point towards a cleaner and more secure future (2022) IEA, 2022. október 27. <https://www.iea.org/news/world-energy-outlook-2022-shows-the-global-energy-crisis-can-be-a-historic-turning-point-towards-a-cleaner-and-more-secure-future> (Letöltés időpontja: 2022. november 2.)
- Zelenskiy introduces martial law in Ukraine as sirens blare in Kyiv – video (2022) The Guardian, 2022. február 24. <https://www.theguardian.com/world/video/2022/feb/24/zelensky-introduces-martial-law-in-ukraine-as-sirens-blare-in-kyiv-video> (Letöltés időpontja: 2022. november 2.)